

רד"צ חופמן

פרק ב. פסוק א. ונפן ונסע המדבריה דרך ים סוף כאשר
דבר ה' אלי ונסכ את הר שעיר ימים רבים.

כאן עובר משה רבינו לחלק השני של נאומו, אשר בו הוא מתכוון לתאר את מסע הכיבוש השני של ישראל המלווה נצחונות נפלאים, אשר כוונתו היה מדרום הר שעיר בכוזן צפוני על יד עמון ומואב כלפי שטחי סיחון ועוג. מבין כל המאורעות שקרו אז, מדגיש משה רבינו כאן רק שתי תקופות מסע רבות-סבל, בהן יצאה לפועל הגזירה מן השמים על „הדור הרע הזה“. תקופת המסע האחת בת שלשים ושבע שנה בערך היתה התקופה אשר בה נסעו מן המדבר אל ים סוף (מפרץ עקבה), אשר בה נדדו הנה והנה במדבר, ויתכן ששהו בכמה מן התחנות שנים רבות. תקופת המסע השנייה היתה בתחילת שנת הארבעים, כיון שהיו מוכרחים לחזור ולנסוע מקדש דרומה כדי לסבב את הר שעיר, מחמת סירובו של מלך אדום לתת להם מעבר בגבולו (במדבר כ, יח והלאה). אמנם לא נמשך המסע הזה אלא חדשים אחדים, אבל היה קשור בסבל רב, כפי הנראה בבמדבר כא. ד והלאה. וסייע גם כן לגמור את ההוצאה לפועל של גזירת ה' על הדור ההוא הנזכרת להלן בפסוק יד. על כן הזכיר משה רבינו באופן מיוחד את המסע הזה, כאשר עבר לחלק השני של נאומו. לפי זה יש לפרש את הפסוק שלנו כך: אנחנו פנינו דרך ים סוף בהתאם לצו ה' ושמענו

בקול ה' (א. מ.), ובסוף תקופת המסע הארוכה הזאת היינו מוכרחים לסבב את הר שעיר ימים רבים. אין לתמוה על הגוף הראשון „ונפן“ אחרי שמקודם דבר בגוף שני „ותשבו“, כי בדברי התוכחה (א. כברמו) היה משה רבינו מוכרח להבדיל בין עצמו ובין העם, וכאן בסיפורו הוא חוזר למנהגו בתחילת נאומו, אשר בו היה מאחד עצמו תמיד עם העם (א. ויט.). בכל אופן אין שום יסוד לדיוקו של פריס (שט. אונד קריט. 1854 עמוד 50 והלאה) ואחרים. שחלק מן העם נשאר בקדש, וחלק אחר נסע משם יחד עם משה.

הפסוקים ב'ג. ויאמר ה' אלי לאמר. רב לכם סב, את ההר הזה פנו לכם צפונה.

רב לכם. כמו א. ו. — את ההר הזה. כמו שהישיבה בהר סיני היתה ההכנה למסע הראשון צפונה. כך נגמרה עם הסיבוב הזה תקופת הגזירה שנגזרה על ידי ה', ונוצרו התנאים המוקדמים לקיום הבטחותיו של ה'.

הפסוקים ד'ו. ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וייראו מכם ונשמרתם מאד. אל תתגרו בהם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר. אוכל תשכרו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם. כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארכעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר.

במקום הזה וכן הלאה פסוק כט מסופר שבני ישראל עברו בשלום דרך גבול בני עשו, וכי הללו מכרו להם מצרכי אוכל. אבל במדבר כ, יח מסופר שהאדומים מנעו את ישראל בכת החרב מלעבור דרך ארצם. אמנם גם אצלנו נזכר שהאדומים לא נתנו את ישראל לעבור בגבולם. הרי בפסוק א נזכר: ונסב את הר שעיר ימים רבים. סיבוב זה מסביב להר שעיר היה רק כתוצאה של סירוב מלך אדום לתת להם מעבר דרך ארצו. בכל אופן יש צורך למצוא פתרון לסתירה. יש לנו פתרון מספיק בהחלט שניתן על ידי כמה פרישנים, וביניהם ראומר (צוג דער איזראעליטען דורך די וויסטע. 1937.

עמוד 44 והלאה). הוא אומר: „הררי אדום יש להם שיפוע גבוה ותלול מאד לצד מערב כלפי גהור ונחל הערבה, אבל לצד מזרח הם מתרוממים רק מעט על מדבר ערב. האדומים היו מוכנים להתנגד בחרב כלפי התקפה אפשרית של ישראל מצד גהור, אבל כיון שראו את המון בני ישראל אחרי סיבוב הר שעיר, במזרח, בשטח החלש ביותר של ארצם, אבדו את אומץ לבם, ומכרו להם אוכל ומים בשלום“. הערה זאת היא נכונה, כפי שהננו יכולים לראות גם בבמדבר וגם בדברים. אחרי שסבבו בני ישראל את הר שעיר אמר להם ה' (פסוק ג), שעכשו יפנו צפונה. כאן היו מוכרחים שוב לעבור בגבול בני עשו בצד מזרח; אבל כאן לא בקשו ישראל רשות מעבר, אלא ה' הבטיח להם שהאדומים ייראו מהם ולא יעזו למנוע את המעבר. יחד עם זה ניתנו הוראה לישראל, לא לנהוג כלפי אדום בצורה אויבת, אלא לקנות מהם אוכל בכסף. גם בסיפור הנזכר בבמדבר מתקבל מעצמו שישראל עברו בגבול עשו מצד מזרח, כי לא היה אפשר לעקוף אותו ולהגיע במשך החדשים המעטים עד ערבות מואב. השהה הנגסטנברג ג 283 ואת פירושי שולץ וקויל. אמנם אפשר לפרש גם כמו הרשב"ם, לוצטו ואחרים, ש„בני עשו היושבים בשעיר“ אינם עם האדומים שעמדו תחת ממשלתו של מלך, בני עשו היו שבטים בני חורין שעמדו תחת שלטון אלופים, אם כי מלך אדום הרגיש את עצמו די חזק כדי להדוף התקפה מצד בני ישראל, יתכן ששאר השבטים לא העזו לעשות דבר כזה, בפרט כיון שגבול ארצם היה חלש, ואיפשר בקלות את המעבר. — בגבול, ולא „על גבול“. כלומר דרך שטחם, ולא על יד תחומם. — וייראו מכם, מפני ששטח זה ניתן להכבש בקלות מצד מזרח. — ונשמרתם מאד, השמרו לכם מלנהוג בצורה אויבת כלפי שטח זה. — תתגורו, משורש גרה, להלן בפסוק ט מחובר עם המלה מלחמה. — כי ירושה וגו', מודגש כאן, שגם בני עשו (כמו להלן פסוק ט ופסוק יט מואב וכמון) בתור קרובים לישראל, קיבלו כמו ישראל (פסוק יב) את ארצם מאת ה' בתור ירושה. ראה הלאה לפסוק יב. — תשברו, הפועל שבר נגזר מן שם הדבר שבר, כלומר לקנות צרכי אוכל. — תכרו, כמו בהושע ג, ב; איוב ו, כז. — ברכך, אפילו במדבר. — בכל מעשה ידיך, אולי על ידי מסחר וגידול בקר, או כבר מקודם במצרים. — ידע, השגחה דרך חיבה, בראשית לט, ו; משלי כז, כג; תהלים א, ו. — לא חסרת, על ידי נתינת המן, השלו וכדומה.

פסוק ח. וינעמור מאת אחינו בני עשו היושבים בשעיר
 מדרך הערבה מאילת ומעציון גבר.

הם שמעו בקול ה' (פסוק ג) ופנו צפונה. כלומר הם נסעו ממערבה של שעיר. — מאת אחינו. רמז שנהגו כלפי בני עשו באחות. — מדרך הערבה. מדדוט הערבה (א, א) והלאה. — מאילת. מאילת והלאה. מקום שהיה במפרץ הים האילניטי, ואולי זהה עם איל פארן (בראשית יד, ו). — ומעציון גבר. התחנה הדרומית האחרונה (במדבר לג, לה). — ונפן. אחרי כן פנו כלפי צפון. לעבר מדבר מואב, ולאורך המדבר הזה (במדבר כא, יא). הפיסקא באמצע פסוק, כמו בבראשית לה, כב מוכיחה שהפסוק האחרון שייך לפרשה שלאחריה.

פסוק ט. ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב ואל תתגר בם
 מלחמה כי לא אתן לך מארצו ירושה כי לבני לוט נתתי
 את ער ירושה.

תצר משורש צרר, כמו צור, השוב במדבר כה, יז והלאה פסוק יט. — לבני לוט. בתור בני לוט, קרובו של אברהם אבינו, קיבלו המואבים ארץ ירושה מאת ה', כמו ישראל. — ער (במדבר כא, טו) נזכר כאן במקום כל ארץ מואב, מפני שבני ישראל עברו את גבול מואב על יד העיר הזאת. להלן פסוק יח.

הפסוקים ייב. האמים לפנים ישבו בה עם גדול זרב ורם
 כענקים. רפאים יחשבו אף הם כענקים והמאבים יקראו
 להם אמים. ובשעיר ישבו החורים לפנים ובני עשו יירשום
 וישמידום מפניהם וישבו תחתם כאשר עשה ישראל לארץ
 ירושתו אשר נתן ה' להם.

שלוש הפסוקים האלה הם הערה מוסגרת, אשר הכניס משה רבינו בשעת כתיבת התורה, על פי ה'. פסוק יג ממשיך בנאום של פסוק ט. ההערה בנוגע לחורים היתה שייכת לכאורה כבר מקודם בפסוק ה; אבל כיון שכדלעומר ותביריו הכו תחילה את האמים ואחרי כן את החורים, כמבואר בבראשית יד, ה והלאה, וכאן מתייחס הפסוק אל אותה התחלה של השמדת

אותן האומות, על כן מסופר גם כאן על האימים והחורים ביחד. — האמים. פירוש השם: מעוררי אימה ופחד, ראה בראשית יד, ה. — עם גדול וגר, כיון שהאימים היו כל כך גדולים ועצומים, ובכל זאת הצליחו המואבים לכבוש את ארצם, הרי זה מוכיח שארצם ניתנה להם מיד ה'. — רפאים. הלאה פסוק כ, ופסוק ג, יא; בראשית יד, ה. — ענקים. במדבר יג, כב. — חורים. יושבי מערות וחורים, בראשית יד, ו; לו, כ. — יירשום. אות ו' לפני ובני עשו שייכת ל"יירשום", ויש לפרש כאילו כתוב "ויירשום", איוו. 346. — ויש מידום. בתחילה התיישבו בארצם, כמבואר בבראשית לו, אחרי כן דחקו לאט לאט את רגלי תושבי הארץ הקדמונים, שנחלשו כבר על ידי כדלעומר (בראשית יד, ה), ולבסוף נשארם לבדם בארץ. — כאשר עשה. יש לפרשו בתור הווה, או בתור עבר נבואי (שהנביא מדבר על העתיד בלשון עבר), דבר מצוי מאד במקרא, השווה איוו. 135, גק 106.

עֲתָה קוֹמוּ וְעִבְרוּ לָכֶם אֶת נַחַל זָרַד וְנַעֲבֹד
אֶת נַחַל זָרַד.

זרד. במדבר כא, יב. תחנה זאת נזכרת כאן באופן מיוחד. כפי הנראה כבר מתו כאן כל הדור הקודם. בשום מקום אחר לא נזכר דבר זה, ורק עד ראייה היה יכול לדעת דבר זה בדיוק. בתקופה יותר מאוחרת לא היתה כל סיבה להזכיר באופן מיוחד את המעבר של נחל זרד. אמנם נגד הפירוש הזה שרק בשעת המעבר של נחל זרד מת כל הדור הקודם, יש להזכיר את דברי המדרש רבה לבמדבר כ, כב (יט, טז הוצ. ווילנא), האומר כי כבר בהגיעם להר ההר היתה כל העדה מיועדת להכנס לארץ הקדושה (דהיינו כבר באחד כאב של שנת הארבעים, במדבר לג, לח); לפי פירוש רש"י לבמדבר כ, א היה זה כבר באחד בניסן של שנת הארבעים. אך במסכת תענית ל, ב (השוה בבא בתרא קכא, א, רשב"ם ותוספות) אמרו חכמינו וזכרונם לברכה, כי בחמשה עשר באב כלו מתי מדבר, ובו היה דבר ה' אל משה בפרשה זאת (ב, יז והלאה). לפי זה עברו את נחל זרד בחמשה עשר באב, מהר ההר עד עיי העברים יש ארבע תחנות (לדברי קייל לבמדבר לג אפילו שמונה תחנות). משם נסעו (לפי במדבר כא, יב) אל נחל זרד; נמצא שמהר ההר עד נחל זרד היו ששה (או עשרה) מסעות, שנמשכו שבועיים. בינתיים אירעה עוד מלחמה עם מלך ערד (במדבר כא, א).

הפסוקים יד'טו. וחימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר
עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה עד תום כל הדור
אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע ה' להם. וגם
יד ה' היתה בם להומום מקרב המחנה עד תומום.

את הפסוקים האלה המתאימים בדיוק לתאריכים הנזכרים בפסוקים
המיוחסים על ידי הכופרים לחלק ת"כ, ועוד מכילים ידיעות יותר
מדוייקות מן הפסוקים ההם, רוצים הכופר דילמן ואחרים לייחס אותם
בלי כל סיבה, למחבר הנקרא בפיהם רד שהכניס אותם כאן. לאמיתו של
דבר היו הפסוקים האלה חסרים לנו, אילו לא היו כתובים כאן. הרי מסופר
לנו בפרק א, לד הלאה שה' נשבע שאף אחד מן הדור הקודם לא יזכה
לראות את ארץ הקודש, ואדרבה כל הדור הרע צריך למות במדבר; לפי
זה היינו מצפים שהדור ההוא לא יזכה לראות את המלחמות עטורות הנצחון
נגד סיחון ועוג, אלא ימות מקודם; על כן יש הכרח להודעה שבפסוקים
אלה. — שלשים ושמונה. מתאים לפסוקים המיוחסים על ידי המבקרים
לחלק הנקרא על ידם פק. ראה ספרי „ראיות מכריעות“ עמוד ס'. —
עד תם. כמו במדבר יד, לג; לה; לב, יג. — אנשי המלחמה.
הכוונה לאנשים יוצאי צבא מבן עשרים שנה ומעלה, ראה במדבר יד, כט. —
וגם יד ה'. רובם מתו מיתה טבעית; אבל כמה מהם מתו ביד ה' כדי
לקיים את הגזירה שנגזרה למעלה פסוק א, לה. רק בדוחק אפשר לראות
סתירה בין פסוק זה לפסוק ה, ב והלאה ולפסוקים יא, ב'ז (דילמן). וכי לא
היה משה רבינו יכול לומר גם לבני הדור הבא שה' כרת עמם ברית בחורב,
וכי ראו את נפלאותיו של ה' במצרים, כיון שהיו עדי-ראיה לכך בתור
ילדים או נערים כבני שמונה עשרה שנה?!

הפסוקים טו'יט. ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות
מקרב העם, וידבר ה' אלי לאמר. אתה עובר היום את
גבול מואב את ער. וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל
תתגר בם כי לא אתן מארץ בני עמון לך ירושה כי לבני
לוט נתתיה ירושה.

מהזכרת שילוח המרגלים ואילך (א, כב), נזכרו דברי ה' תמיד בלשון
„ויאמר“ (א, מב; ב, א; ט); אבל כאן אחרי שמת הדור הרע כתוב „וידבר...“

לאמר". מכאן דרשו רבותינו זכרונם לברכה, במסכת בבא בתרא קכ"א. א. שלא היה דבור ה' אל משה פה אל פה (במדבר יב. ח) אלא בשביל ישראל; כל זמן שאותו דור המדבר שנתנדה מפי ה' היה חי עדיין, לא היתה התגלות כזאת אל משה; ורק עכשו עם מיתת כל הדור ההוא דבר ה' שוב אל משה רבינו באותה הצורה, אשר בה הצטיין משה רבינו מכל הנביאים (השוה ספרא דיבורא דנדבה פרק ב. יג וראב"ד שם). — וקרבת מול בני עמון. אתה מתקרב אל המקום שהוא ממול בני עמון. כפי הנראה במדבר כא. כד לא נכנסו בני ישראל לתוך ארץ בני עמון, כי עז גבול בני עמון. אבל שולץ מעיר ששם מדובר בגבול הצפוני-מערבי, אשר אליו התקרב ישראל אחרי המלחמה עם סיחון. אל החלק הדרומי של גבול בני עמון לא נכנסו ישראל על פי צו ה'. אמנם לא נתבטל הצווי הזה גם אחרי כן, ובודאי נמנע משה רבינו להתגרות בבני עמון אחרי הנצחון על סיחון רק מפני שכך צוה ה', אבל בכל זאת מודגש במדבר, שבני ישראל מצאו בגבול בני עמון גם מבצר טבעי, שמנע אותם מלהתקדם הלאה. בעלי תרגום השבעים קראו במדבר כא. כד, "כי יעזר גבול בני עמון" במקום, "כי עז גבול בני עמון". ל.כי עז... עמון" עיין המשתדל לבמדבר כא. כד. — הביטוי "וקרבת מול וגו'" מתפרש בזה, שישראל בשעה שנסעו על יד גבול מואב היו ממול בני עמון דהיינו מעבר לארנון, מקום מושבם של בני עמון ממזרח לאמורי (שולץ). ישראל היו יכולים להכנס ישר לתוך גבול בני עמון, בדיוק כמו בתוך גבול האמורי. על כן נצטוו כאן לא להלחם עם העמונים, אלא לפנות כלפי האמורי (פסוק כד).

הפסוקים כ"ג. ארץ רפאים תחשב אף היא רפאים ישבו בה לפנים והעמונים יקראו להם זמזומים. עם גדול ורב זרם כענקים וישמידם ה' מפניהם ויירשום וישבו תחתם. כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את תחורי מפניהם ויירשום וישבו תחתם עד היום הזה. והעוים היושבים בהצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם.

הערה מסוגרת, כמו למעלה הפסוקים י"ב. מפרשת תחילה באינו צורה נתן ה' לבני עמון את ארצם לירושה, ומלבד זה עוד מודיעה לנו (פסוק כג)

כיצד התחלפו התושבים של שטח אחד בארץ ישראל במשך הזמן. — אף
 היא. גם ארץ בני עמון כמו ארץ בני מואב (למעלה פסוק יא). —
 זמזומים. פירוש: הזמזומים, בעלי מזימה רעה (כן משמע מן התרגום);
 יש לשער שהם זהים עם הזוזים (בראשית יד. ה) שהוכו על ידי כדרלעומר. —
 וישמידם ה'. היתה זאת השגחה מיוחדת מאת ה' שבני עמון הצליחו
 להשמיד את הזמזומים, אחרי שנחלשו כבר תחילה על ידי כדרלעומר. מצינו
 בשופטים יא. כד שיפתח שלח לאמר למלך בני עמון „את אשר יורישך
 כמוש אלהיך אותו תירש וגו'“, כי הוצרך לדבר עם המלך שהיה עובד עבודה
 זרה, בלשונו הוא, בהתאם למושגי העבודה הזרה, שהיו סבורים שלכל
 עם יש אלוה לאומי. אבל האמת היא מה שכתוב כאן בתורה, כי ה' הוא
 אלהי כל העולם כולו, והוא אשר נתן לבני עמון את ארץ ירושתם. — כאשר
 עשה. הנושא הוא ה' הנזכר מקודם, ומכאן ראה, שדברי הסיום של
 פסוק יב למעלה „אשר נתן להם ה'“, מתכוונים לציין גם את ארץ בני אדום
 כתור ירושה שניתנה מאת ה'. — והעוים וגו'. קשה לפרש לשם מה
 נזכר ענין זה כאן, הרי קשה להעלות על הדעת שאין כאן כוונה אחרת אלא
 למסור ש.כמו שהחורים נשמדו על ידי האדומים כך נשמדו העוים על ידי
 הכפתורים“ (דילמן). וכי אינו מטרה היתה לידיעה זאת? ולא עזה, אלא
 בהמשך זה. כשהמדובר על גבול המזרח של כנען, לדלג אל הקצה הדרומי-
 מערבי? ! שולץ סבור שהכפתורים, כמו האדומים והעמונים, יש להם זכות
 מסוימת לחוס עליהם, כיון שהיו שלוחי שמים להביא את הגזירה על העוים.
 אמנם שואל שולץ בעצמו, כי כפי המבואר ביהושע יג, ביד נועד כל שטח החוף
 הפלשתי עם חמשת הערים עזה, אשדוד, אשקלון, גת ועקרון להיות מכלל
 שטח הכיבוש של ישראל, ועוד שביהושע טו, ד נחשבה ארץ יהודה עד לחוף
 הים התיכון, ועוד שמבואר בשופטים א, יח שיהודה כבש את הערים עזה,
 אשקלון ועקרון עם השטחים השייכים להן. אבל שולץ מתרץ, שזכותם
 של הכפתורים (וכן החסד שהבטיח אברהם בבראשית כא, כב) מכוונת כלפי
 תושבי הדרום הקיצוני בגבול מצרים עד עזה (גרר היתה לדברי ראוולנד מהלך
 שלש שעות דרומית מעזה), אבל לא כלפי הפלשתים הצפוניים, ועוד כי
 אפילו אלה האדומיים היו ישראל רשאים להלחם בהם, אם יתמזגו עם
 האחרים עד לבלתי הפרד, מה שבאמת קרה אחרי כן. אך דעה זאת היא
 דחוקה עד מאד. קודם כל אין כאן אפילו רמז כל דהו, שיש לחוס גם על
 הכפתורים, ועוד — לא יתכן, שמזמנו של משה רבינו עד זמנו של יהושע

התערבו אומות זו בזו בצורה מרחיקה לכת כל כך, עד שיהו ישראל רשאים לשנות מן המצוה, שנצטוו עליה לדברי פירוש זה. — על כן צריכים אנו לפרש כפירוש הרמב"ן זכרוננו לברכה, שההודעה האיטנוגרפית על העוים נכתבה כאן, מפני שארצם עומדת במובן ידוע בניגוד לארץ בני עמון. ארץ בני עמון היתה בעצם שייכת לארץ שהובטחה לאברהם; היתה זאת ארץ הרפאים שנזכרה בבראשית טו, כ שהיא בכלל הארצות שהובטחו לאברהם בשביל זרעו. בכל זאת נצטוו ישראל לא להלחם בה, כיון שה' נתן אותה לבני לוט ירושה. כי לוט — כמבואר באגדות חז"ל — שהיה קרוב מאד לאברהם, היה נאמן לו ושרתו בנאמנות זמן רב. על כן היתה לו זכות מסויימת על ירושתו של אברהם, כמו שהיתה זאת גם לבני עשו, בתור צאצאיו הישירים של אברהם. לא כן הכפתורים או הפלשתים שהתערבו עמהם. ארץ מושבם העיקרית (אומרים שהוא האי קריטא — כריתים — או שטח חוף מסויים בצפון מצרים) לא היתה שייכת לארץ המובטחת. על כן לא היה צורך שישראל ילחמו בכפתורים. אבל, כיון שכבשו שטח שהיה מובטח לבני ישראל, והשמידו את תושביהם בחלקם, ובחלקם התערבו עמהם, על כן יש לחשבם בין האומות שעל ישראל להלחם בהן. הכפתורים השמידו את העוים, שהיו יושבים עד עזה (דהיינו צפונית לעזה, ולא דרומית כמו שמפרשים הפרשנים החדשים). אבל העוים היו מן האומות הכנעניות; כי כל הארץ מצפון לעזה היתה שייכת לארץ הכנענים (בראשית י, יט). לדברי הרמב"ן היו העוים שייכים לחוים (בחילוף ח' עם ע'). לפי המבואר בתלמוד בבלי (חולין ס, ב), היו אלה הפלשתים העתיקים אשר עמהם כרת אברהם אבינו ברית (בראשית כא). על כן סבב ה' שהכפתורים יכבשו את ארצם, כדי שיהיו ישראל רשאים לכבוש אותה מיד הכפתורים. לפי זה צריכים לפרש ש"עד עזה" מתייחס אל השטח מדרום לעזה, כיון שגרר, שאברהם כרת ברית עם מלכה, היתה מדרום לעזה.

הפסוקים כ"ד-כ"ה. קומו פעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי
 בידך את סיחון מלך חשבון האמורי ואת ארצו החל רש
 והתגר בו מלחמה. היום הזה אחל תת פחדך ויראתך
 על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך
 ורגזו וחלו מפניך.

המשך לפסוק יט בצורה דומה להמשך פסוק יג אל פסוק ט. — ר. ש. ב'ר

קמוצה במקום רש בר' צרויה (א, כא) מפני טעם האתנחתא. לדברי ארליך הרי זה בינוני פועל משורש ריש ערבית *راس* ופירושה לרכוש משהו. — היום הזה וגו'. עד עכשו עברו ישראל בשלום על יד כל האומות, עד שהיה נראה כאילו אינם מעיזים להלחם בהן, אבל מעכשו ואילך ישתנה מצב זה. — פחדך וגו'. שם דבר עם כינוי, כמו בראשית ט, ב. — אשר. כלומר, כך שישמעון וגו' (ד, מ; בראשית יא, ז ועוד הרבה מקומות). הפסוק מדבר אל משה רבינו בלשון יחיד, אבל הכוונה היא כלפי כל עם בני ישראל.

הפסוקים כו"ל. ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך השבון דברי שלום לאמר. אעברה בארצך בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאול. אוכל בכסף תשבירני ואכלתי זמוב בכסף תתן לי ושתתי רק אעברה ברגלי. כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו. ולא אבה סיחון מלך השבון העבירנו בו כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתו בדרך כיום הזה.

ואשלח מלאכים. ראה במדבר כא, כא. — ממדבר קדמות. ידיעה זאת אינה נזכרת במדבר, ומוכיחה ספדר דברים מספר לנו את המאורעות באופן עצמאי, ואינו תלוי בחלקי התורה הראשונים. המקום קדמות (יהושע יג, יח; דברים הימים א ו, סג והלאה) היה אחרי כן מערי הלויים בנחלת בני ראובן, וכיון שהמדבר המזרחי נקרא על שמה, נראה שהעיר הזאת היתה קרובה אל המדבר ההוא. לפי זה כבר עברו ישראל את הארנון העליון כאשר עמדו על יד גבולו הדרומי-מזרחי של סיחון. — דברי שלום. הוספה מבארת ל"מלאכים"; מלאכים שמסרו דברי שלום. אף על פי שה' כבר גזר על המלחמה, מכל מקום צוה לישראל להתנהג כפי משפטי העמים. — בדרך בדרך. כפל הלשון מביע את ההתפתחות התמידית או את ההתמדה של דבר, השווה כח. מג ואיוו. 313 וגק 123; השווה גם במדבר כא, כב וכ. יט. המזדהים באופן מלולי עם "רק אעברה ברגלי". — כאשר עשו לי בני וגו'. מעיר רק על כך, שאומות אלה

לא סבלו בגלל מעברם של ישראל. בנוגע לבני עשו מתאים הפסוק הזה עם פסוק ד והלאה וכבר הערנו בפירושונו שם, שאין כל סתירה בינו לבין במדבר. בנוגע לבני מואב נאמר להלן כג. ה רק שלא קידמו את ישראל בלחם ובמים, כדרך שקידם מלכי צדק את אברהם. ראה להלן במקום ההוא. בכל אופן נזכרת בפסוק זה ידיעה בלתי-תלויה במדבר (השנה הנגסטנברג ב עמוד 285). — ב.ו. מילולי: דרך עצמו, כלומר דרך ארצו, השנה במדבר כ, יח. על אף נתינת הטעם „כי הקשה וגו'“ לא נשללה בזה אשמתו של קשה-הלב. סיחון גופו היה שונא את ישראל וחורש עליהם רעה; אולם הנסים שאירעו לישראל היו צריכים לרכך את לבו. אבל ה' נטל ממנו את ההרגשה כלפי רשמים כאלה, ונתן לו את אומץ הרוח ללכת לגמרי בדרכי לבו הרע, השנה אצל פרעה שמות ד, כא. — כיום הזה. כלומר כמו שהנסיון מוכיח לנו היום, השנה ד, כ.

פסוק לא. ויאמר ה' אלי ראה החילותי תת לפניך את סיחון ואת ארצו החל רש לרשת את ארצו.

החילותי. בזה שהקשיתי את לבו כבר התחילה תבוסתו. — רש לרשת. כלומר כבוש אותה, כדי לרשת אותה לחלוטין.

הפסוקים לבידג. ויצא סיחון לקראתנו הוא וכל עמו למלחמה יחצה. ויתנחו ה' אלהינו לפנינו ונך אותו ואת בנו ואת כל עמו.

במדבר כא, כג ולהלן מסופר המאורע באופן היסטורי מופשט; כאן בנאמו מדגיש משה רבינו שהנצחון היה מעשה ה', וכן יפתח בשופטים יא, כא. — ואת בניו. בניו של סיחון נזכרים רק כאן. כפי הנראה היו מפורסמים בתור גבורים.

הפסוקים לדלה. ונלכוד את כל עריו בעת ההיא ונחרם את כל עיר מתים והנשים והטף לא השארנו שריד. רק הבהמה כוזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו.

את כל עריו. במדבר כא, כה. — ונחרם. אין זאת הוספה בדברי הכופר דילמן. הטוען שנוספה על ידי ד על פי דברים כ, טזיח; כי

גם במדבר כא. ג נזכרת החרמת ערי האויב. בנוגע לחרם השווה לויקרא כו. כט. — כל עיר מתיים. וכן ג. ה. מילולי: עיר הזכרים. כלומר תושבי העיר הזכרים של כל הערים, כמו מתי עיר (השוה לוצטו). — הבהמה בזונו. לפי זה לא היה החרם כל כך חמור כמו ביריחו (יהושע ו) ועמלק (שמואל א טו. ג). על הדרגות השונות של החרם השווה לויקרא כו. כט.

1709. מערוער אשר על שפת נחל ארנון והעיר אשר
בנחל ועד הגלעד לא היתה קרייה אשר שגבה ממונו את
הכל נתן ה' אלהינו לפנינו.

ערוער. בגדה הצפונית של החלק האמצעי של הארנון. עכשו נקראת ערעיר. מהלך חצי שעה דרומית לדיבון. עוד ערוער היתה קיימת לפני יבנת עמון (יהושע יג. כה) ועוד אחת בנחלת יהודה (שמואל א ל. כח). השווה במדבר לב, לד. — והעיר... בנחל. יש מפרשים זאת כלשון כולל, כלומר שאר הערים אשר בנחל, אולי ייראה פירוש זה כרחוק. אבל בכל זאת אין להחליט שאינו נכון. בהתחשבות עם הפסוקים להלן ג. טז; יהושע יב. ב; יג. ט; ויג. טז. לדברי הנגסטנברג (בלעם עמוד 234) קנובל ודיטריך (בארכיון מירקס א 334) יש להבין כי „העיר“ היא ער-מואב (השוה במדבר כב. לו); לפי זה ערוער והעיר הם שני הקצוות של קו הגבול הדרומי. אבל נאלץ לומר כי העיר הוא עד ולא עד בכלל, שהרי ער לא נכבשה. — ועד הגלעד. ראה במדבר לב, א ובראשית לא. מח. — שגבה. משרוש שגב. שמשמעו להיות גבוה ותלול, מתייחס למבצר.

1710. רק אל ארץ בני עמון לא קרבת כל יד נחל יבק
וערי ההר וכל אשר צוה ה' אלהינו.

לא קרבת. כלומר לא התקפת. לא כמו „וקרבת“ בפסוק יט. ביהושע יג. כה נזכר שבני גד קבלו חצי ארץ בני עמון. אבל שם הכוונה לאותו חלק שנכבש תחילה על ידי סיחון, השווה שופטים יא. טו והלאה. — יבק. החלק העליון. — וערי ההר. של הרי ארץ בני עמון. — אשר צוה. הכוונה אשר צוה שלא לכבוש, כלומר אשר אסר. השווה הלאה ד. כג. בעלי תרגום השבעים היו קוראים „כל אשר צוה“.